

Sreća i nova radna etika – još jednom o neradu

"Ako ste beskrajno umorni – trebate posao u Europi" tim naslovom o promjenama radne etike započinje svoj članak Niall Ferguson, poznati profesor povijesti s Harvarda. "U Europi se ništa ne zbiva tijekom kolovoza. Naravno nije točno da su baš svi na dopustu. Ali u Londonu su prigradski vlakovi poluprazni, a promet u vrijeme rush-houra neočekivano je prohodan. Gotovo nikakve ozbiljne odluke ne donose se u kolovozu, jer je uvijek barem jedan ključni ravnatelj na dopustu... Ljetni efekt u drugim europskim gradovima je još dramatičniji. Na dan pada Bastille u Parizu primjerice Parižana uopće nema."¹ U Sjedinjenim je državama bitno drukčije. Unatoč terorističkim prijetnjama, groznoj vrućini i sve većem broju komaraca, na Manhattanu vlada "biznis kao i obično". Zašto je to tako?

Prema Fergusonu, ove crtice svjedoče o bitnom raskoraku radnog zakonodavstva u Europi i Americi. "Amerikanci imaju mnogo kraće praznike od Europljana. Dok Nijemci, Talijani i Francuzi prosječno imaju 40 dana praznika godišnje, prosječni Amerikanac mora se zadovoljiti samo s 14 dana."

I stope nezaposlenosti su različite. "Tijekom posljednjeg desetljeća prosječna nezaposlenost u Americi iznosila je 4,6% a u Europskoj Uniji 9,2%."

Različit je i odnos prema štrajkovima i štrajkašima. "U posljednjem desetljeću Španjolska je ekonomija zbog štrajkova prosječno gubila 271 dan na tisuću radnika. U Danskoj, Italiji, Finskoj, Irskoj i Francuskoj, taj je broj između 80 i 120. U Sjedinjenim državama on iznosi 50."

Kada je riječ o lažno bolesnima, i tu je situacija dramatično različita. Prošli je tjedan objavljeno da je Britanska kraljevska pošta zaposlenicima koji se ipak pojave na poslu unatoč legalnom liječničkom mirovanju ponudila lutriju u kojoj je glavni zgoditak za takve zaposlenike Ford Focus. "U Americi radnicima koji se često ne pojavljuju na poslu... nudi se mogućnost trajnog rješenja – otkazom"

Najveće razlike u obrascima rada među kontinentima vide se u broju radnih sati. Godine 1999. OECD je utvrdio da prosječni Amerikanac radi gotovo 2000 sati na godinu. Prosječni Nijemac radi 1535, dakle 22% manje. A prema jednoj nedavnoj američkoj studiji, prosječni Francuz radi gotovo 32% manje. "Taj raskorak u broju sati između Amerikanaca i Europljana nije postojao pred dvadesetpet godina. Između 1979. i 1999. prosječni se radni tjedan Amerikanaca produžio za 4% na 50 radnih sati, dok se njemački smanjio za 12%. Isto vrijedi i za druge europske zemlje."

Kako objasniti te razlike? Jedan očiti odgovor leži u zakonskoj regulativi, ili pak u nedavnom smanjenju radnog vremena za liječnike u Britaniji, ili pak u sustavu oporezivanja. Ali Ferguson kao odgovor nudi modificiranu verziju Max Weberove teorije o protestantskoj etici i duhu kapitalizma. Prema Weberu, postoji jaka veza između duha kapitalizma i protestantske religioznosti. Činjenica je međutim da stopa religioznosti u Europi naglo pada. Prema studiji Gallupa (*Millennium Survey* o religioznosti iz 1999.), 48% ljudi u Zapadnoj Europi gotovo nikada ne ide u crkvu. U Istočnoj Europi taj je broj nešto manji od 44%. "U Nizozemskoj, Britaniji, Njemačkoj, Švedskoj i Danskoj danas u crkvu (barem jednom mjesečno) odlazi manje od 10% stanovnika. Taj je broj viši samo u Italiji i Irskoj. Za razliku od toga, više od dvaput toliko Sjevernoamerikanaca odlazi na mise jednom tjedno ili više." Premda to vjerojatno nije jedino objašnjenje, Ferguson tvrdi da u tom padu religioznosti, odnosno u novom raskoraku radne etike između Europe i Amerike, postoji više od puke koincidencije. "Da nisam na dopustu, o tome bih napisao knjigu", završava Ferguson.

¹ Ferguson, Niall. 2003. "Why America Outpaces Europe", *The New York Times*, June 8.

Ali, posljedice tih razlika u radnoj etici Europljana i Amerikanaca postaju sve očitije na području psihologije. Moj prijatelj iz Amerike koji je trenutno na dopustu u Hrvatskoj, s vidljivom količinom zavisti prema kvaliteti života, ili ležernosti ljudi u današnjoj Hrvatskoj, tvrdio je kako su nade ljudi koji su otišli u Ameriku u potrazi za boljim životom – izdane. Dva tjedna godišnjih odmora u Americi ne može kompenzirati lagodniji način života u Hrvatskoj. Dohodak je različit, ali nesigurnost na poslu u Sjedinjenim državama, rast cijena zdravstvenog i socijalnog osiguranja i školovanja, i stalna napetost oko sigurnosti, odgoja i budućnosti djece, bitno smanjuje kvalitetu života.

Čini se da rasprave o razlikama u kvaliteti života između Sjedinjenih država i Europe nisu posve marginalne. O tome svjedoči najnoviji broj časopisa *Daedalus* Američke akademije znanosti i umjetnosti. Jedan od posljednjih brojeva toga časopisa urednici su posvetili – sreći. Tijekom devetnaestoga stoljeća, kada su se formirale neke danas dominantne etičke doktrine o radu i dobrom životu, smatralo se da je "dobar život" ili dobro postupanje ono koje maksimalizira dobro za što veći broj članova društva. Tako se primjerice formirala utilitaristička etika Jeremyja Benthama. Ali filozofski je paradoks, tvrdi uvodničar Darrin McMahon², da maksimalizacija dobra za cijelu zajednicu ne mora značiti dobro za pojedinca.

Posve je jasno da je bolje biti bogat nego siromašan, i da je privatno i nacionalno bogatstvo jedan od bitnijih preduvjeta za sretan život. Ali psiholozi i sociolozi već su odavno ustanovili da korelacija sreće i bogatstva nije apsolutna, već samo "relativna". "U literaturi o ljudskoj sreći postoji trajan paradoks: premda su unutar svake zemlje bogatiji sretniji od siromašnih, prosječna se razina sreće vrlo malo mijenja što dohodak pojedinaca sve više raste. Richard Easterlin i drugi to su protumačili primjedbom da sreća ovisi o relativnom a ne apsolutnom dohotku", tvrdi Robert Frank profesor ekonomije sa sveučilišta Cornell, i autor knjiga *Luksuzna groznica*, *Strasti unutar razuma* i *Izbor prave bare*.³ Easterlinov je zaključak da se ljudi osjećaju sretnijima ako su razmjeri nejednakosti dohotka unutar pojedine zajednice manji, odnosno da se osjećaju nesretnijima ili "relativno depriviranim" ako vide da su njihovi zemljaci ili susjedi bitno bogatiji od njih samih.

U svom članku za spomenutu Američku akademiju, pod naslovom "Kako ne kupovati sreću", Robert Frank pokušava objasniti zašto se porast dohotka ne uočava na porastu ljudske sreće: "Postoje brojni dokazi koji pokazuju da nećemo postati bitno sretniji ako povećanje svog dohotka koristimo tako da kupujemo veće kuće ili skuplje automobile. Ali ako porast našeg dohotka koristimo tako da kupujemo određena "nevidljiva" dobra – poput slobode od dugog putovanja na posao ili odterecenje od stresnog posla, onda dokazi pokazuju bitno drukčiju sliku. Što manje trošimo na materijalna dobra, više ćemo vremena moći posvetiti obitelji, prijateljima, spavanju, putovanju i drugim aktivnostima koje nas rehabilitiraju. Alociranje našeg vremena i novca u te aktivnosti rezultirat će zdravijim, dužim i sretnijim životom." Ili obrnuto: premda je bolje imati veći stan, ako je uvjet za stjecanje takvog dobra – razmjerno više rada, onda rad postaje nesrazmjerno veće opterećenje za kvalitetu života.

Sličnu studiju, u kojoj se osim novca i sreće testira i broj seksualnih partnera objavili su nedavno David Blanchflower i Andrew Oswald u istraživanju "Novac, seks i sreća. Jedna empirijska studija"⁴. Zaključak njihove studije jest da oženjene osobe imaju više sreće od neoženjenih osoba: "Broj seksualnih partnera u danj godini koji maksimalizira sreću jest točno jedan. Povećanje

² McMahon, Darrin. 2004. "From the happiness of virtue to the virtue of happiness: 400 b.c.– a.d.1780", *daedalus* Vol. 133, Issue 2 pp. 5 - 17 .

³ Frank, Robert. 1989. *Passions Within Reason*, W. W. Norton & Company; 2000. *Luxury Fever*, Princeton University Press; 1987. *Choosing the Right Pond: Human Behavior and the Quest for Status*, Oxford University Press.

⁴ Blanchflower, David G., Andrew J. Oswald. 2004. "Money, sex and happiness", *NBER Working Paper* No. 10499, Issue May 2004.

bogatstva nema nikakav pozitivan efekt na učestalost seksa, a povećanje obrazovanja ima neznatno negativan učinak, posebno među muškarcima (što je vrlo nesretna okolnost, jer upravo toj skupini spolna aktivnost najviše utječe na sreću)".

Ali ako se čini da lagodniji život donosi veću količinu sreće od užurbanog, stresnog, nesigurnog posla, ako je to objašnjenje za uvođenje nove, tj. blaže radne etike u Europi, i ako je zaključak da ekstremni kapitalizam ljudima ne donosi one količine dobra koje predviđa njegova filozofija, onda je još potrebno objasniti zašto se ljudi u Hrvatskoj, unatoč "blažoj radnoj etici" od one američke ipak uglavnom osjećaju nesretni. Jedan pokazatelj "razmjerne nesreće" u Hrvatskoj je primjerice studija o siromaštvu koju su provele OECD i Ministarstvo rada i socijalne skrbi godine 2000. U toj studiji pokazalo se da je prema realnim pokazateljima siromašnih manje od 10% stanovnika, dok se više od 30% tako osjeća. (Prema istraživanju Državnog zavoda za statistiku "U 2001. godini ispod praga siromaštva u Hrvatskoj je živjelo oko 727 tisuća stanovnika, a godinu kasnije 773 tisuće ljudi", odnosno oko 18%.)

Do sličnih, premda manje senzacionalnih rezultata došli su i istraživači na projektu Centra za promicanje socijalnog nauka Hrvatske biskupske konferencije i Hrvatskog Caritasa, pod naslovom "Praćenje siromaštva u Hrvatskoj" iz 2002. godine. Prema tom istraživanju, 15,5% građana se smatra siromašnima, 12,6% građana smatra kako njihova kućanstva žive u siromaštvu, a trećina stanovnika smatra da njihova kućanstva žive na granici siromaštva. Najsiromašnijim se smatraju građani "sjeverne Hrvatske" (18,7%) a najmanje u Dalmaciji (9,8%), što je također u raskoraku s realnim pokazateljima.

Slična mjera je i tzv. Ginijev koeficijent pravednosti raspodjele dohotka. Prema tom koeficijentu, Hrvatska je u sredini europske distribucije, što bismo mogli protumačiti da bi trebala biti i "prosječno sretna".

Premda je jasno da siromaštvo ne treba izjednačavati s nesrećom, iz spomenutih podataka može se razlučiti izvjestan hrvatski pesimizam: Hrvati se osjećaju "siromašnijim" negoli su to doista. Ali bit će potrebno novo istraživanje da se pokaže je li taj razmjerni pesimizam normalni rezultat objektivno slabijeg GDP-ja od prosjeka europskih zemalja ili pak dodatni recidiv komunizma. Na sociolozima ostaje da objasne tu čudnu činjenicu: premda postoje objektivni razlozi za sreću, ljudi u Hrvatskoj boje se to priznati.